

УДК 37:33(477)

Пальчук О.І.

кандидат економічних наук

Київського національного університету технологій та дизайну

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ: ГРАНІ ПРОБЛЕМ У ФОКУСІ ПЕРЕТВОРЕНЬ**QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION:
THE FACES OF PROBLEMS IN THE FOCUS OF TRANSFORMATION****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто взаємозв'язок економічного зростання та людського розвитку, адже забезпечення розвитку країни, добробут її населення напряму залежать від правильної соціальної політики держави, націленої на підвищення якості життя. У зв'язку із цим розглянуто фактори, що визначають якість життя, поняття якості життя, принципи визначення та виміру рівня та якості життя населення в міжнародному масштабі. Від вирішення проблем рівня та якості життя багато в чому залежать спрямованість та темпи подальших перетворень у країні для забезпечення соціально-економічної стабільності в суспільстві.

Ключові слова: якість життя, добробут населення, соціальна політика, індекс якості життя, індекс розвитку людського потенціалу, людський розвиток.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрена взаимосвязь экономического роста и человеческого развития, ведь обеспечение развития страны, благосостояние ее населения напрямую зависят от правильной социальной политики государства, нацеленной на повышение качества жизни. В связи с этим рассматриваются факторы, определяющие качество жизни, понятие качества жизни и принципы определения и измерения уровня и качества жизни населения в международном масштабе. От решения проблем уровня и качества жизни во многом зависят направленность и темпы дальнейших преобразований в стране для обеспечения социально-экономической стабильности в обществе.

Ключевые слова: качество жизни, благосостояние населения, социальная политика, индекс качества жизни, индекс развития человеческого потенциала, развитие общества.

ANNOTATION

The article considers the interconnection between economic growth and human development, because ensuring the development of the country, the welfare of its population directly depends on the correct social policy of the state, aimed at improving the quality of life. In this connection, factors determining the quality of life, the concept of quality of life and the principles for determining and measuring the level and quality of life of the population on an international scale are considered. The direction and pace of further transformations in the country in order to ensure socio-economic stability in society depends on solving problems of the level and quality of life in many respects.

Keywords: quality of life, welfare of the population, social policy, index of quality of life, index of development of human potential, development of society.

Постановка проблеми. Забезпечення розвитку країни, добробут її населення напряму залежать від правильної соціальної політики держави, націленої на підвищення якості життя. Взаємозв'язок економічного зростання й людського розвитку традиційно є однією з ключових проблем економічних, філософських, соціологічних та інших наукових досліджень. Від вирішення проблем рівня та якості життя багато в чому залежать спрямованість та темпи

подальших перетворень у країні для забезпечення соціально-економічної стабільності в суспільстві.

Світовій економічній думці притаманний широкий підхід до постановки і розв'язання проблеми економічного зростання та примноження національного багатства, який сьогодні не зводиться до розгляду природи людини та її дій як людини економічної, метою якої є максимізація власного доходу. Турбота про примноження власного багатства в сучасних економічних ученнях поєднується з розумінням того, що досягнення успіху неможливе без духовності, освіти, посилення морального духу, трудової мотивації та професійного розвитку. Не викликає сумнівів, що одним із ключових чинників національної конкурентоспроможності є якість життя як базис для розвитку людського капіталу. Необхідність зміни парадигми стратегічного планування розвитку людського капіталу, застосування системного підходу до аналізу і програмування поліпшення якості життя набуває особливої актуальності у зв'язку з втратою нашою країною позицій у світових рейтингах конкурентоспроможності.

За перше півріччя 2017 р. середня зарплата в Україні становила 6 638 грн. [1], середня пенсія – 1 828 грн. (станом на 1 квітня 2017 р.) [2], міграція населення з року в рік зростає.

Проблем у сфері формування та розвитку якості життя залишається багато. Очевидно, що держава повинна сконцентруватися на підвищенні ефективності та адресності соціальної політики, створенні комфортної та справедливої життєвої системи для реалізації потенціалу українців.

Основним завданням соціальної політики держави, спрямованої на підвищення якості життя є обґрунтування механізмів підвищення рівня життя населення в умовах глобалізації та гарантування найширших можливостей та свобод людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади про рівень добробуту та якість життя формувалися ще в роботах класиків економічної науки А. Сміта, Д. Рікардо, У. Петті. Проблеми соціального розвитку знайшли широке відображення у роботах Т. Мальтуса, А. Маршалла, синтезувавши різні ідеї в економіці, пов'язав процес накопичення багатства з розвитком людини.

У працях вітчизняних науковців проблемам формування, регулювання та поліпшення життєвого рівня присвячували роботи такі науковці, як В.М. Гець, С.В. Сіденко, В.П. Антонюк, О.А. Богущкий тощо. Серед зарубіжних учених вищезазначеними проблемами займався Г. Беккер, Н.А. Вороніна, І.В. Кузнецова, І.С. Гуменюк.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну теоретичну базу дослідження якості життя населення та способів його вимірювання, слід відзначити відсутність єдиного підходу до його визначення, складників та механізмів підвищення в умовах зростаючої ролі соціального складника світової економіки. Незважаючи на те що останнім часом науковці приділяють усе більше уваги проблемам визначення якості життя населення, ця тема залишається недостатньо вивченою. У працях науковців обґрунтовуються передусім фундаментальні напрями розвитку соціальної економіки, формування доходів, оцінювання і підвищення рівня та якості життя населення.

Проблеми підвищення якості життя населення на засадах подолання негативних тенденцій соціально-економічного розвитку окремих регіонів і прошарків населення, створення системи мотивації ефективної трудової діяльності на виробництві, а також системи управління змінами продовжують викликати наукові дискусії і зумовлюють актуальність дослідження.

Питання рівня життя населення залишаються маловивченими, оскільки переважно розглядаються або окремі аспекти (доходи та витрати населення, матеріальне становище соціально вразливих верств, бідність тощо), або глобальні проблеми виміру людського розвитку.

Мета статті полягає в оцінці важливості якості життя населення та можливостей її вимірювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивно якість життя виражається через науково обґрунтовані нормативи потреб та інтересів людей, по відношенню до яких можна судити про ступінь їх задоволення. З іншого боку, потреби та інтереси людей індивідуальні та динамічні, а ступінь їх задоволеності можуть оцінити лише власники цих потреб та інтересів. Ступінь задоволеності потреб людей не може бути вимірний статистичними величинами, адже більшою мірою існує у свідомості людей, їх суб'єктивних думках та оцінках. У результаті суб'єктивні та об'єктивні сторони якості життя становлять загальну оцінку особистого існування, щастя людини та ступені задоволеності життям. На думку С. Макколла, якість життя міститься в задоволенні всіх необхідних умов для загального щастя. Якщо такі умови створені в певному регіоні чи країні, якість життя висока, якщо ні – низька.

Основними факторами, що визначають якість життя, є:

- властиві певній людині або соціуму внутрішні можливості здійснювати життєві процеси, тобто життєвий потенціал;
- результативні характеристики життєдіяльності по відношенню до наявних у людей потреб, інтересів, цінностей та цілей;
- зовнішні можливості, тобто властивості навколишнього середовища, що дають можливість для здійснення життєвих функцій.

У сучасних умовах господарювання під час визначення якості життя населення важливим стає врахування всіх аспектів життєдіяльності людини, що забезпечить комплексність аналізу соціально-економічного розвитку країни у цілому. Передусім це економічний, соціальний, екологічний, демографічний, правовий аспекти тощо.

Проявляється якість життя у суб'єктивній задоволеності людей собою та своїм життям, а також в об'єктивних характеристиках, що властиві людському життю як біологічному, духовному та соціальному явищу.

Якість життя має двоїстий характер: з одного боку, це витрати на виробництво благ, що становлять якість життя населення (охорона здоров'я, освіта, рівень життя, охорона навколишнього середовища, тривалість життя), з іншого – це зовнішній позитивний ефект, що очікується в майбутньому.

Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, якість життя – це сприйняття людьми свого становища в житті залежно від культурних особливостей, системи цінностей, згідно з їх очікуваннями, цілями, стандартами.

Знайти відносну міру рівня й якості життя надзвичайно складно в силу багатогранності об'єкта вимірювання, оскільки потреби людей у матеріальних і духовних благах знаходяться в постійній зміні та розвитку, залежать від системи зовнішніх чинників: економічної ситуації, природно-кліматичних умов, географічного положення, фінансової забезпеченості тощо.

Головне, що зближує позиції будь-яких напрямів, що займаються проблемами якості життя, – всі вони виходять від загального початкового принципу: нормальна якість життя передбачає такі умови життєдіяльності, які забезпечують задоволення потреб населення, сім'ї, окремої людини на якісно та кількісно прийнятному рівні.

Огляд поглядів учених на категорію «якість життя» показує, що це поняття змінювалося залежно від місця, часу інформації та рівня розвитку суспільства. Спільність наукових поглядів на дане поняття у тому, що загалом учені погоджуються, що це поняття багатомірне, а його складниками є навколишнє середовище, здоров'я людини, блага цивілізації, кар'єрне зростання, психологічний стан, задоволеність життям.

Згідно з економічним підходом, під якістю життя розуміється відображення матеріального добробуту людини, її спроможність створювати

матеріальні блага. Водночас такий підхід не є однозначним та містить у собі два протилежні аспекти, що по-різному розуміють еволюцію та її вплив на життя людини. Перший аспект оснований на взаємозв'язку якості життя людини та рівня економічного розвитку суспільства. Еволюція до нової більш розвиненої якості життя можлива лише на основі науково-технічного прогресу, модернізації та впровадження інновацій. Згідно з іншим аспектом, економічне зростання, погіршуючи стан навколишнього середовища, якість їжі та води, здійснює негативний вплив на життя людини, і, відповідно, людство має докласти всіх зусиль для того, щоб уповільнити економічне зростання, скорочуючи споживання матеріальних благ.

Сьогодні концепція якості життя включає в себе обмеження споживання для забезпечення гармонійного розвитку ноосфери, тобто має на меті створити умови для розумної взаємодії суспільства та природи, що націлена на раціональне природокористування. У зв'язку із цим, важливими екологічними завданнями сьогодення є охорона навколишнього середовища, турбота про безпеку виробництв, забезпечення фізичного та морального здоров'я суспільства, споживання ним екологічно чистих безпечних продуктів. Очевидно, що неконтрольоване економічне зростання, що супроводжується посиленням шкоди навколишньому середовищу, призведе до вичерпання ресурсної бази, погіршення навколишнього середовища та в результаті – до загибелі людства.

Таким чином, зважаючи на екологічний складник, якість життя розуміється як створення таких умов, за яких не лише не порушується стан навколишнього середовища, а й зберігаються природні ресурси, необхідні для існування майбутніх поколінь.

Водночас у 1993 р. в Маастрихті на міжнародній конференції вперше обговорювалося, що ще одним аспектом якості життя є вплив на неї сучасних інформаційних технологій, адже якість життя сучасної людини все більше залежить від рівня споживання нею інформаційних продуктів та послуг, їх доступності та якості. Інформаційні послуги дають змогу людям економити час, що витрачається на вирішення багатьох ділових та повсякденних проблем, створюють їм нові можливості для практичної реалізації своїх громадянських прав і свобод. Таким чином, якість життя сучасної людини все більше визначається спроможністю суспільства надавати необхідні їй інформаційні продукти та послуги. Саме тому останніми роками з'явилися такі поняття, як «інформаційна бідність», «інформаційна безпека», «інформаційна нерівність», «інформаційна політика».

У 1960 р. робочою групою ООН була підготовлена доповідь про принципи визначення та виміру рівня та якості життя населення в міжнародному масштабі. Це була перша спроба створення системи показників. Життєвий рівень оцінювався

індексом заробітної плати (індекс номінальної заробітної плати поділити на індекс цін), а потім індексами прожиткового мінімуму і вартості життя (індекс споживчих цін на товари і послуги визначеного набору). Кожний з індексів має значення, але вони не дають усебічної характеристики рівня та якості життя населення. Останній варіант даної системи показників був розроблений експертами ООН ще в 1978 р. і містить у собі 12 основних груп показників:

- демографічні характеристики населення (народжуваність, смертність, захворюваність, тривалість життя тощо);
- санітарно-гігієнічні умови життя;
- споживання продуктів харчування;
- житлові умови і забезпеченість споживчими благами тривалого користування (автомобіль, холодильник, телевізор тощо);
- освіта і культура;
- зайнятість і умови праці;
- доходи і витрати населення;
- вартість життя і споживчі ціни;
- транспортні засоби;
- організація відпочинку, фізкультура і спорт;
- соціальне забезпечення;
- свобода людини [3].

Концептуальна схема розвитку людського потенціалу побудована на таких основних елементах:

1. Продуктивність. Люди повинні мати змогу підвищувати продуктивність своєї діяльності, брати участь у формуванні доходу та отримувати грошову винагороду за свою працю, тому для розвитку людини потрібні економічне зростання, кар'єрне зростання та, відповідно, зростання заробітної плати.

2. Рівність. Усім людям потрібно надавати рівні можливості.

3. Стійкість. Доступ до можливостей потрібно забезпечувати не лише теперішнім, а й майбутнім поколінням.

4. Розширення можливостей. Це означає підвищення відповідальності людей за долю своєї сім'ї, країни та людства.

Розвиток якості життя особистості можливий лише за умов наявності адекватної системи економічних критеріїв та налагоджених механізмів управління.

Складність виміру та оцінки якості життя населення зумовлена тим, що якість життя – це системне поняття, яке визначається єдністю його компонентів: власне самої людини як біологічної та духовної істоти, її життєдіяльності і умов, в яких вона протікає. У результаті система показників якості життя населення повинна включати як об'єктивні характеристики самої людини (або соціуму), її життєдіяльності та умов життя, так і суб'єктивні оціночні характеристики, що відображають відношення суб'єкта до конкретних явищ, об'єктів та процесів, що становлять якість його життя.

Здебільшого вчені погоджуються з тим, що поняття якості життя є багатовимірним, а

його складниками є навколишнє середовище, здоров'я людини, блага цивілізації, психологічний добробут, професійне та особистісне зростання, задоволеність життям.

Ми згодні з науковцями в тому, що якість життя визначається передусім внутрішніми можливостями здійснювати життєві процеси, якими володіє певна особистість чи соціум.

Задоволеність людини життям відображає психологічне ставлення до умов життя людини, характер та ступінь його адаптованості до змін соціально-економічного середовища, суб'єктивно обрані ним критерії її оцінювання.

Закономірним у вивченні сутнісних характеристик якості життя стало застосування даної категорії як критерію типології держав. Головним критерієм досягнень держав та регіонів став прийматися рівень можливостей, що надаються людині для її розвитку.

Співвідношення країн за рівнем соціального розвитку, безумовно, належить до категорії комплексних, багатоаспектних завдань, що передбачає облік як кількісних, так і якісних показників, які визначають характер і специфіку якості та рівня життя населення країни.

Частіше всього для проведення таких міждержавних порівнянь прийнято використовувати інтегральні показники, які розраховуються на основі кількох кількісних чи якісних показників, що характеризують різні аспекти соціального розвитку. При цьому підходи до змісту поняття соціального розвитку, а відповідно, і до застосовуваних для його оцінки параметрів активно змінюються зі зростанням числа досліджень за цією темою. Так, деякі науковці виділяють чотири послідовні періоди дослідження соціального життя [4]:

1. Кінець 1940-х – початок 1960-х років. У цей період як соціальні використовувалися вартісні показники, показники систем соціальних рахунків тощо.

2. 1960-ті роки – період створення перших комплексних систем соціальних індикаторів; розробляються індекси задоволення особистості, різних сфер життєдіяльності. Соціальні індикатори отримують практичне застосування під час визначення цілей соціальної політики, для оцінки різних соціальних програм.

3. 1970–1990-ті роки – для даного періоду характерна постановка завдань розроблення комплексу соціальних показників та формування загальних вимог до систем соціальних індикаторів.

4. Сучасний етап, який розпочався в 1990-ті роки, – характерна увага до питань організації соціально-економічного планування, підвищення добробуту, поліпшення умов та якості життя. Якість життя стає інтегрованим індикатором оцінки соціальних програм, проектів, визначає умови життя [4].

Наявні концептуальні підходи до оцінювання якості життя можна розділити на два основних напрями:

- об'єктивні підходи дають змогу визначати якість соціального і фізичного (штучного і природного) навколишнього середовища, в якому люди намагаються реалізувати свої потреби;

- суб'єктивні підходи зосередилися на розгляді ціннісних установок. Елементами структури якості життя є самопочуття, задоволеність життям, щастя (чи комбінація цих елементів).

Об'єктивний підхід є найбільш поширеним, визначає якість життя через параметри об'єктивних умов і процесів життєдіяльності. Його мета – вимір рівня життя суспільства або групи людей на основі різноманітної статистичної інформації.

Об'єктивні параметри оцінки якості життя вимірюються згідно з відповідними методами, що не залежать від ставлення оцінювача до властивостей об'єкту вимірювання та націлені на отримання значень у стандартизованих одиницях виміру. Об'єктивна оцінка економічних чинників якості життя охоплює показники матеріального добробуту, середньодушового доходу; середньомісячної заробітної плати, розміру прожиткового мінімуму, чисельності населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, структури грошових доходів і витрат населення (індекс Джині); забезпеченості житлом тощо.

Суб'єктивний підхід передбачає визначення якості життя на основі соціологічних опитувань. Суб'єктивні оцінки відображають індивідуальне сприйняття індивідом якості життя та ґрунтуються на суб'єктивних відчуттях, особистих оцінках. Більшість дослідників виділяє у суб'єктивних оцінках раціональну й емоційну компоненти. Перша складається із загальної задоволеності життям і оцінок ступеня задоволеності різними сторонами життя. Друга компонента є балансом позитивних і негативних емоцій.

Суб'єктивні параметри оцінюються алгоритмами, що залежать від знань та накопиченого особистого життєвого досвіду, індивідуальних критеріїв оцінювання об'єктів, суб'єктів та явищ, життєвих цінностей і світогляду. Саме тому важливим є вибір критеріїв, за якими індивід повинен оцінювати якість свого життя, методологічний інструментарій узагальнення отриманих висловлювань і оцінок, визначення факторів, здатних впливати на усвідомлення відповідних станів індивіда, тощо [5].

Різнманіття дослідницьких підходів до визначення та вмісту понять «соціальний розвиток» та «якість життя населення» призвело до появи багатьох інтегральних показників їх оцінювання (табл. 1).

Найбільш популярним показником є індекс розвитку людського потенціалу. Цей інтегральний показник є сьогодні стандартом порівняння рівня розвитку різних країн та регіонів. ІРЛП заснований на вимірюванні рівня життя, грамотності, освіченості та довголіття і публікується ООН у щорічному звіті розвитку люд-

Таблиця 1

Методики оцінки соціального рівня розвитку країн [6]

Англомовний термін та його аббревіатура	Україномовний термін та його аббревіатура	Розробник або замовник	Індекс цитування
Human Development Index (HDI)	Індекс розвитку людського потенціалу	ООН	35 990 000
Gross National Happiness (GNH)	Валове національне щастя	Король Бутана Jigme Singye Wangchuck	6 520 000
Social Progress Index (SPI)	Індекс соціального прогресу	Гарвардська школа бізнесу та Массачусетський технологічний інститут	4 380 000
Better Life Index (BLI)	Індекс задоволеності життям	Комісія по основним показникам економічної діяльності та соціального прогресу	3 390 000
World Happiness Index (WHI)	Рівень щастя населення країни	Підрозділ ООН по пошуку стабільного розвитку	1 450 000
Happy Planet Index (HPI)	Всесвітній індекс щастя	Фонд «Нова економіка»	760 000
Genuine Progress Indicator (GPI)	Індикатор істинного прогресу	Суспільний некомерційний інститут Redefining Progress	740 000
Quality-of-life	Індекс якості життя	Журнал The Economist	486 000

ського потенціалу. Під час розрахунку ІРЛП ураховуються три види показників:

- очікувана тривалість життя, що оцінює довголіття населення;
- рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання;
- рівень життя, що оцінюється через ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності в доларах США.

Алгоритм розрахунку Індексу розвитку людського потенціалу наведено нижче (рис. 1).

Індекс щорічно розраховується експертами Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) спільно з групою незалежних міжнародних експертів, які у своїй роботі поряд з аналітичними розробками використовують статистичні дані національних інститутів і міжнародних організацій.

Під час аналізу використовуються кількісні й якісні дані. Результати показують рівень прогресу різних країн у процесах розвитку, основні досягнення, недоліки та, найважливіше, проблеми, які вимагають негайного розв'язання.

Індекс людського розвитку (ІЛР) вимірює досягнення країни з погляду стану здоров'я, отримання освіти і фактичного доходу її громадян. Для визначення цього індексу використовується такий метод розрахунку:

$$I = \frac{I_1 + I_2 + I_3}{3},$$

де I_1 – індекс середньої тривалості життя при народженні;

I_2 – індекс рівня освіти, що включає в себе два субіндекси: індекс освіченості дорослого населення з ваговим коефіцієнтом 2/3 та індекс частки тих, хто навчається (у віці до 24 років) у початкових, середніх та вищих учбових закладах із ваговим коефіцієнтом 1/3;

I_3 – індекс ВВП на душу населення в паритеті купівельної спроможності валют.

Кожен із цих індексів розраховується за однаковою методикою:

$$I_i = \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}},$$

де x_i – значення показника для конкретної країни;

x_{\min} та x_{\max} – відповідно мінімальне та максимальне значення показників, що аналізуються.

Залежно від значення ІРЛП країни класифікують на чотири групи: країни з дуже високим рівнем ІРЛП, країни з високим рівнем ІРЛП, країни із середнім рівнем ІРЛП, країни з низьким рівнем ІРЛП.

Звісно, цей метод виміру якості життя також не позбавлений недоліків. Серйозною перешкодою для економічної політики є нерелевантність даних. Досить сильно це відчувається, коли потрібно співвіднести економічну політику держави із самопочуттям населення, яке виникне в результаті її реалізації. Уряди повинні визначитися, які економічні цілі правильні, а які ні, досягнення яких цілей призведе до задоволення громадян. Економісти мусять задати вектори економічного розвитку, щоб це призвело до зростання позитивного сприйняття якості життя. Потрібні критерії, які давали б змогу відслідковувати ефективність вибраної політичної лінії та порівнювати країни між собою.

Хоча теоретично все здається досить просто, на практиці вироблення робочих критеріїв виявляється непростим завданням.

Передусім суперечності викликає обговорення показників, що мусять бути включені до методики. І якщо доходи та тривалість життя можна підрахувати більш-менш точно, статистика освіченості населення та способи її розрахунку є набагато складнішою справою. Навіть за правильного підрахунку всіх трьох показни-

Рис. 1. Алгоритм розрахунку Індексу розвитку людського потенціалу (індексу людського розвитку)

ків економісти повинні звести їх в один показник та надати кожному показнику вагу. Крім того, навіть у розвинених суспільствах усі ці блага розподілені між людьми неоднорідно. Політики та економісти оперують середніми величинами, проте чи коректно їх розраховувати, якщо більшості населення блага в такому обсязі недоступні? Індекс розвитку людського потенціалу публікується з 1990 р., та незважаючи на вказані недоліки, його вважають корисним індикатором. Проте на практиці, як правило, користуються більш простим і зрозумілим показником валового національного доходу в розрахунку на душу населення. Простіше кажучи, вважається, що чим більше обертається товарів та послуг, тим краще. Так, економісти для визначення розвитку країни та складання рейтингів користуються ІРЛП, ВВП, ВНП, ВВП тощо. Водночас слід відзначити, що ці показники краще працюють у бідних країнах або в країнах, що розвиваються. Економіки країн, що посідають перші місця в рейтингах та відповідно є найбільш розвиненими, не можуть вимірюватися лише показниками ІРЛП або ВВП. Дані опитувань указують на те, що відчуття добробуту не так тісно, як прийнято вважати, пов'язане з економічними показниками, особливо після досягнення певного мінімального рівня життя, який коливається від 200 до 1 200 дол. на місяць залежно від країни. До цього зростання доходів позитивно відображається переважно завдяки тому, що зникає відчуття нещастя, пов'язане з беззахисністю. За досягнення певного рівня задоволеність практично припиняє зростати, що співпадає і з дослідженнями мотивації менеджерів: спочатку винагорода стимулює менеджерів до самовіддачі, але починаючи з певного рівня стимули більше не працюють. Отже, добробут населення, що визначений виходячи з еконо-

мічних параметрів, може суттєво відрізнитися від відчуття населення. Водночас реальна економіка та політика це ігнорують.

У доповіді за 2016 р. представлені дані щодо ІРЛП, розраховані за підсумками 2015 р. для 188 держав і територій. Україна втратила кілька позицій у рейтингу і тепер її місце – одне з найнижчих серед країн регіону та Європи – 84-е. Позитивним є те, що Україна залишається серед країн із високим рівнем людського розвитку і поліпшила деякі показники, наприклад тривалість часу навчання (табл. 1).

У нашій країні протягом 1990–2015 рр. очікувана тривалість життя при народженні зросла на 1,3 року, очікувана тривалість навчання – на 2,9 року, середня кількість років навчання – на 2,2 року, але валовий національний дохід (ВНД) на душу населення впав на 31,9%. Отже, поки країни з подібними умовами та проблемами, які має Україна, поступово рухаються вперед та підвищують свій ВНД, потенціал людського розвитку в Україні використовується недостатньо, а розрив з іншими країнами зберігається.

Згідно з іншим показником – Індексом соціального розвитку (ICR), розробленого американською неурядовою організацією Social Progress Imperative – за рівнем життя населення Україна посідає 63-є місце серед 133-х країн. Порівнюючи за цими критеріями країни зі співставним рівнем ВВП, Social Progress Imperative доводить, що економічний розвиток країни не гарантує високу якість життя населення.

Незважаючи на соціальні, політичні та економічні складнощі, Україна за рівнем ICR випередила всі країни СНД. Так, Білорусь посіла 66-е місце, Вірменія – на 67-е, а Росія – 75-е. Грузія суттєво зміцнила свої позиції у сфері освіти, охорони здоров'я та захисті прав людини, що вкупі з іншими досягненнями дало їй змогу посісти 54-ту сходинку.

Таблиця 1

Країна	Значення ІРЛ	Рейтинг за ІРУ	Очікувана тривалість життя	Очікувана кількість років навчання	ВНД на душу населення за ПКС
Польща	0,855	36	77,6	16,4	24,117
Росія	0,804	49	70,3	15,0	23,286
Білорусь	0,796	52	71,5	15,7	15,629
Грузія	0,769	70	75,0	13,9	8,856
Туреччина	0,767	71	75,5	14,6	18,705
Україна	0,743	84	71,1	15,3	7,361
Вірменія	0,743	84	74,9	12,7	8,189
Молдова	0,699	107	71,7	11,8	5,026
Європа, Центральна Азія	0,756	–	72,6	13,9	12,862

Джерело: складено на основі [8]

У 2016 р. Україна (\$8 267 ВВП на душу населення) отримала 66,43 бали зі 100 можливих, увійшовши до групи країн із рівнем соціального розвитку «нижче середнього». Країна традиційно демонструє відносно високі показники у сфері доступу до вищої освіти та до базових знань, де посіла 31-е та 28-е місце відповідно. У звіті відзначається, що Україна за цими показниками випереджає більшість країн з аналогічним рівнем ВВП на душу населення. Найнижчі показники Україна продемонструвала у таких сферах, як корупція (109-е місце), рівень злочинності (109-е), доступність житла (116-е), стан довкілля (118-е), здоров'я та довголіття (127-е), свобода вибору життєвого шляху (132-е місце) [7].

Визнаючи важливість усіх інших складників ІЛР, слід підкреслити, що саме економічний розвиток і справедливий розподіл ресурсів можуть найбільше сприяти підвищенню місця країни в рейтингу людського розвитку.

Висновки. Досвід розвинутих країн доводить, що за умов сталого розвитку інновації повинні пропорційно здійснювати внесок в економічний і соціальний розвиток. Інноваційний розвиток перетворився у сучасних умовах на один із найважливіших факторів не тільки конкурентоспроможності економіки, а й соціально-економічного розвитку, вдосконалення інституційного середовища економіки та задоволення потреб споживачів.

Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний продукувати різноманітні новації у вигляді ідей, наукових розробок, патентів, однак при цьому вона має слабкий механізм упровадження їх у сферу економічної діяльності. У зв'язку із цим передусім необхідно розробити дієвий механізм упровадження результатів інноваційної діяльності, що має забезпечити подальше підвищення рівня життя населення та вищі показники Індексу людського розвитку.

Підвищення якості життя людей у поєднанні зі створенням належних умов для реалізації інноваційної моделі економічного зростання,

досягнення і перетворення високих стандартів якості життя у потужний чинник глобальної конкурентоспроможності України є стратегічними управлінськими завданнями. Визначення основних компонентів та чинників впливу на якість життя населення, формування стратегії управління якістю життя дадуть змогу забезпечити гармонізацію цілей економічного зростання, розвитку людини та збереження навколишнього середовища. Спрямованість країни на модернізацію економіки потребує значного підвищення рівня та якості освіти. Якість освіти – це індикатор, що свідчить по можливості накопичення трудового потенціалу трудовими ресурсами. Відомо, що прогрес суспільства залежить від якості освіти, яка, на жаль, у нашій країні здебільшого залишає бажати кращого, тоді як реформа в галузі освіти є пріоритетом більшості розвинених країн світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міністерство фінансів України. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/average> (дата звернення 10.01.2018) / Назва з екрана.
2. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2229695-grojsman-ozvuciv-rozmir-serednoi-pensii-v-ukraini.html> (дата звернення 10.01.2018). Назва з екрана.
3. Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua> (дата звернення 10.01.2018). Назва з екрана.
4. Качество жизни населения: грани проблем в фокусе преобразований: коллективная монография / под. ред. канд. экон. наук, доц. Н.А. Ворониной, канд. экон. наук, доц. И.В. Кузнецовой. Саратов: КУБик, 2012. 150 с.
5. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь / Е.М. Лібанова, О.М. Гладун, Л.С. Лісогор та ін. К., 2003.
6. Гуменюк І.С. Индекс развития человеческого потенциала как инструмент оценки уровня социального развития стран Балтийского региона. Балтийский регион. 2017. Т. 9, № 3. С. 63–81. DOI: 10.5922/2074-9848-2017-3-4.
7. SOCIAL PROGRESS INDEX 2016. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.
8. Human Development Index 2016. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf.